
ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СТРАНАКА У СРБИЈИ У СВЕТЛУ ПРОСТОРНОГ ПРИСТУПА ПОЛИТИЦИ

УДК 929(497.11):303.725

Оригинални научни рад

Никола Младеновић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Сажетак

Рад примењује просторну репрезентацију страначке конкуренције на анализу вишестраначког такмичења. Досадашња литература је била фокусирана на анализу двостраначког такмичења које је повезано са већинским изборним системима. На основу скупа претпоставки блиских Даунсовим, рад теоријски дедукује могуће позиционирање странака, а онда предлаже примену анализе на позиционирање странака у Србији, у периоду 2003–2012. У вишестраначком надметању постоји тежња ка медијани (као код двостраначког такмичења), али и подстицаји за позиционирање на екстремима димензије политике. У раду се аргументује сличност теоријских предвиђања са емпијским подацима из Србије и ранијим судовима експерата о позицијама најважнијих странака у њој.

Кључне речи: Просторно представљање, рационални избор, политичке странке, вишестраначки систем, Даунс, Србија, ЕУ и Косово.

У овом раду анализирам позиционирање најважнијих партија у Србији користећи се просторним приступом такмичења странака. Можемо ли промене политика странака објаснити просторним моделом који потиче из теорије рационалног избора? У литератури која се користи овим приступом доминира анализа држава са већинским изборним системом. Овакав систем је типично

повезан са двостраначком конкуренцијом која постоји у најчистијем облику у САД. Насупрот томе, државе са пропорционалним системом расподеле представничких мандата типично карактерише вишестраначје и Србија спада у ову групу земаља. Ови случајеви су мање анализирани, а закључци у литератури су веома ограничене природе.

Овај рад циља да допринесе попуњавању те празнине у грађи научне литературе и фокусиран је на анализу случаја Србије. У раду разматрам на теоријски начин какви су подстицаји за позиционирање странака у вишестраначкој конкуренцији, те предлажем примену ове анализе на најважније странке у Србији. Додатно, ова анализа српских странака може да допринесе објашњењу њихове политике и промене политичких позиција, које изостаје у досадашњој литератури. Овај недостатак објашњавања промене страначких политика у Србији се посебно односи на приступ теорије рационалног избора.

Просторни модел политике је представљање позиционирања политичких актера (укључујући бираче и странке) помоћу математичких појмова тачке, праве и равни. Најчешће су ти модели једнодимензионални, што значи да се позиционирање странака представља на једној правој о којој се говори као о димензији политике. Сложенији и мање коришћени модели могу да имају више димензија, мада аутори најчешће теже да поједноставе сложеније моделе и да их сведу на једнодимензионалне. У овом раду ћу се користити следећом димензијом политике: на једном крају је политика приступања ЕУ од највеће важности за Србију, док је на другом крају највећа важност Косова и Метохије (даље Косово), те Србија треба да одустане од свих политика које не воде његовом очувању у саставу Србије.

Већ је у литератури примећено да су тежња Србије ка ЕУ и потраживање територије Косова супротстављени циљеви (Subotic, 2010, 607–609). Такође, еуроскептичне странке у Србији су у дужем временском периоду критиковале проевропску политику државе због помоћи коју је ЕУ чинила стварању независног Косова (в. нпр. ДСС 2012а). Спор око статуса Косова постоји дужи низ година и већ је указивано на проблем како тај спор може да утиче на приступање ЕУ, те каква је политика ЕУ према Косову (в. Ристић, 2009, 122). Приступање ЕУ је једна од проминентних тема изборних процеса у Србији, а нарочито су били контроверзни услови које је

држава требало да испуни у овом процесу. Дакле, постоје разлози зашто се треба користити димензијом политике ЕУ–Косово, која је поменута. Ослањање на ову димензију у раду не искључује анализе других могућих димензија српске политике које се могу учинити, али које овај рад не покушава.

Рад је организован на следећи начин. Прва глава ће представити просторни модел политике и проблеме везане за његову примену на вишепартијске системе. Након тога, друга глава уводи претпоставке теоријске анализе на којима ће се заснивати покушај објашњења промена позиција странака у Србији. У трећој глави су изнета теоријска предвиђања у којима је теоријски дедуковано позиционирање странака. Четврта глава се бави странкама у Србији, те покушава да уклопи теоријска предвиђања са емпиријским подацима и претходним анализама експерата. Коначно, пета глава износи могуће закључке рада, као и неке проблеме.

1. О просторном моделу политике

Представљање конкуренције странака на просторан начин има основе у раду Харолда Хотелинга из 1929. године. Он је осмислио модел конкуренције две фирме чији су потрошачи представљени као да су равномерно дистрибуирани дуж једне линије, која може да представља главну улицу или железничку пругу (Hotelling, 1929, 45). Желео је да објасни зашто сви потрошачи не купују код продавца који има ниже цене. Његово је објашњење да треба уважити удаљеност купаца од продавца. Купци одлазе код оног ко им је ближи, те се продавци труде да буду што ближи купцима. Хотелинг није развио примену овог модела на политичко тржиште, што ће се десити касније.

За просторне моделе је карактеристично да корисници (бирачи) бирају услуге понуђача (кандидата или странака) који су им ближи на димензији политике. Продавци или политичари ће се померати на правој линији све док не постигну равнотежни исход. Равнотежа или еквилибријум је оно стање у просторном моделу када нити један од политичара не може да увећа своју корист. Дакле он не може једностраним акцијама и померањем на димензији политике да придобије више бирача. Овај модел је временом раз-

вијан (в. Adams, Merrill III и Grofman, 2005, 7–9; Downs, 1957, 115; Pole, 2005, 7; Hammond и Humes, 1995, 141–142).

Најпознатију примену просторног модела представља *Економска теорија демократије* Ентони Даунса из 1957. Он је пошао од претпоставке да „партије формулишу политике да победе на изборима, а не побеђују на изборима да би формулисале политике“ (Downs, 1957, 28), те је покушао да дедукује рационалан смер акције који би оне предузеле како би максимирале гласове. Најпознатији закључак његове књиге је да, ако су остале околности непромењене, странке у двопартијском систему намерно мењају програме тако да личе једне на друге. Дакле, странке нису расуте на димензији политике, већ су груписане око места на којем је димензија преполовљена, односно око медијане. До данас је *Економска теорија* најутицајнији рад у области просторног моделовања политичке конкуренције.

Међутим, груписање странака око медијане је могућа карактеристика двостраначке изборне утакмице. У двостраначким системима увећавање гласова повећава и шансе да странке освоје власт. Ово није нужно случај у вишестраначким системима (в. више у Adams, 2001, 122; Strom, 1990, 566–68). Напротив, у вишестраначким системима уопште није извесно да би странка само желела више гласова, већ би желела да дође на власт или да максимира портфолио позиција у власти. У њима се просторно такмичење карактерише знатно сложенијим стратегијама актера него у двостраначким већинским. Већи број партија значи да сваки актер у ситуацији стратешког одлучивања треба да размишља о очекиваним акцијама већег броја преосталих актера и о очекиваним користима од ових акција. Веће странке не морају нужно да буду део власти, већ мање и идеолошки ближе странке могу да формирају коалицију. На пример, религијска Шас (Shas) партија у Израелу се није трудила да увећа гласове на изборима 1992. и 1996. године, већ да већом преговарачком снагом у склапању коалиције на власти повећа своју корист (Schofield и Sened, 2002, 205). Ова партија је била пивотална у склапању влада у којима је могла да учествује једна од већих странака Ликуд или Лабуристичка.

У проучавању политичких странака је познат Дивержеов закон, који представља прву од две хипотезе коју је предложио Диверже. Прва је да једнокружни већински избори са једномандатним јединицама снажно подстичу двостраначки систем (Duverger,

1966 [1954], 217). Гласачи и спонзори су невољни да под таквим условима бацају гласове или кампањска средства на треће странке које немају шансе да добију. Такође, знајући ово, треће странке су унапред невољне да се упусте у изборну утакмицу. Друга Дивержеова хипотеза сугерише да су пропорционални изборни системи повезани са вишестраначким системима (239). Управо је такав случај са Србијом. Литература која потиче из поља теорије рационалног избора и на просторан начин анализира странке, а бави се вишестраначким системима, је знатно скромнија од оне која се бави двопартијским надметањем.

Главни проблем у радовима са просторним приступом је типично то како објаснити или достићи еквилибријум стање страначког надметања. Вероватно је разлог за то у шарму и интуитивној привлачности једноставних налаза да странке теже медијани у већинским системима. Међутим, да ли је то нужно исходиште вишепартијских система? Чак и демократије Западног света са чистим или елементима пропорционалног система расподеле мандата (у које спада нпр. Израел, Норвешка и Белгија) имају неретко веома велики број парламентарних партија, а стварање пост-изборних коалиција је веома неизвесно. Стога, равнотежа позиционирања странака не изгледа као нужност у вишепартијским системима.

Даунс претпоставља да би у случају постојања више партија оне тежиле да се идеолошки разликују и јасно међусобно дистанцирају на линији расцепа (Downs, 1957, 126–127). То га доводи до закључка да на бираче у вишестраначким системима више утичу страначке идеологије него код двопартијских система. Штавише, он тврди да у вишестраначким системима не постоји тежња за имитацијом као код двостраначких (140–41). Међутим, он анализира само један посебан случај када су бирачи груписани на димензији политике око неколико јасних позиција, што генерално не мора да буде случај. Такође, он тврди да када се странке једном појаве на политичкој сцени, оне не могу на линији расцепа да „прескоче“ друге (123). Међутим, шта их спречава у томе? Ако је у питању двостраначје, изгледа разумно да партије по традицији заузимају више леву или десну позицију на расцепу, те да се не прескачу, мењајући улоге. Зашто онда исто то претпоставити за вишестраначке системе? Већи број актера чини надметање сложенијим и *a priori* се може претпоставити да странке морају да се носе са сложенијим стратегијама, ако желе да максимирају гласове.

Хајде да размишљамо о томе да странке у борби мењају позиције и потенцијално могу да прескоче друге ако виде простор да повећају подршку. Осим тога, овакав сценарио је знатно вероватнији када се ради о земљама младе демократије.

Коначно, погледајмо како Даунс објашњава појаву нових партија. Најважнији предуслов за то види у промени дистрибуције гласова на линији расцепа. Ако до такве промене није дошло, странке настају само да би утицале на већ постојеће а не да би стварно биле изабране на изборима (130–31). Чини се да и овде Даунсов модел у већој мери паше двостраначким системима у којима сам изборни систем ограничава појаву нових партија. У вишестраначким системима пропорционалне репрезентације оваква могућност није искључена. Међутим, нове странке не морају да се ограничавају само на утицај на већ постојеће јер знају да могу да освоје онолико места у парламенту колика је њихова подршка.¹ На основу изборних резултата и веома мале странке могу да учествују у подели мандата код коалиционих влада.

Кокс се слаже да је мало радова о подстицајима на позиционирање партија које пружају системи пропорционалне расподеле мандата. Он проналази прве радове овог типа који су написани тек осамдесетих, са знатним отклоном од објављивања *Економске теорије* 1957 (Сох, 1990, 919–20). Чак и ови радови су анализирали само посебан случај репрезентације који је постојао у Вајмарској Немачкој. Међутим, и сам Кокс закључује да не може идентификовати опште правило о центрипеталним и центрифугалним тенденцијама различитих изборних система. Оно што тврди о пропорционалној репрезентацији је прилично слично Даунсовим закључцима. Наиме, партије неће бити концентрисане, већ прилично расуте на димензији политике и свака ће имати релативно малу нишу. Мањи цензус ће водити већој дисперзији (921–22; 927).

Скофилдови закључци су нешто другачији. Он је мишљења да већински систем има склоности да резултира екстремнијим исходима него што би то био случај са пропорционалним (Schofield, 1997, 280–83). На пример, Конзервативци у УК су релативно нецентрална странка, али су захваљујући већинском систему оси-

1 Наравно, то никада није потпуно тачно. Савршена пропорционалност није могућа а можда ни сасвим пожељна. Различити методи додељивања мандата у пропорционалним системима се сматрају различито наклоњеним појединим странкама.

гурали нецентрални исход политике у дистриктима које су добијали. Са друге стране, када би у сличним ситуацијама постојао пропорционални систем, вероватније је да би централна опција имала превагу. Како он објашњава, ако постоји систем са три странке и ниједна сама нема већину, ниједна политика не може да победи без учешћа централне. Ниједна влада тако није могућа без централне странке која понекад може и мањински да влада (упор. Laver и Shepsle, 1996, 69). Стога, по Скофилду, пропорционални системи више него већински воде политичким исходима који су централни.

У литератури постоје и други налази на основу којих је Даунс критикован. Тако, Адамс и Мерил III налазе упориште у литератури и истраживањима да политичке странке заузимају сличне позиције као њихови гласачи али екстремније. Они настоје да објасне ту појаву која изгледа да противречи Даунсовим сугестијама о тежњи странака ка медијани, а о томе се позивају на изванредан број радова на ту тему (Adams и Merrill III, 1999, 765–66). Ови аутори предлажу објашњење по којем на одлуку бирача утичу неполитички разлози кога да подрже. Међутим, ови налази нису нужно у противречности са Даунсовим предвиђањима. Наиме, Адамс и Мерил III тестирају своје објашњење на случају Норвешке, која има верзију пропорционалног изборног система. Даунс је заправо и предвиђао да ће у пропорционалним системима доћи до међусобног дистанцирања партија. Овај текст ипак указује на недовољну разрађеност консеквенци пропорционалног система на стратегију рационалних актера.

2. Претпоставке теоријске анализе

У овој глави уводим скуп претпоставки на којима ће се заснивати даља анализа текста. Оне су у складу са Даунсовим, или само експлицитно наводе претпоставке које су често присутне у литератури рационалног избора, али и дозвољавају примену модела на политичко такмичење у Србији. Текст се заснива на претпоставкама које даље објашњавам.

О политичком систему:

- Држава је демократска и избори се одржавају периодично, у одређеним интервалима. Сви одрасли имају

по један глас, губитници на изборима не покушавају да насиљем дођу на власт, систем је вишепартијски и власт не покушава да ограничи деловање опозиције.²

О странкама:

- Претпостављам да странке искључиво мотивише жеља да максимирају гласове на изборима (упор. Downs, 1957, 28). Може се, такође, рећи да странке максимирају очекивани број места у парламенту. Политичари желе моћ, престиж и приходе, а све то могу да постигну увећањем утицаја странке. Интуитивно ова претпоставка може да буде проблематична јер странке у реалности мотивише комбинација жеља за освајањем власти и имплементацијом политике. Такође, различити друштвени фактори могу да утичу на политике странака и њихово позиционирање на изборима. Међутим, у овом тексту је узета у обзир само једна, помегута мотивација, и анализирам какве су њене импликације.
- Претпостављам да се странке понашају као да су једна особа. То значи да постоји потпуно слагање оних који доносе одлуке у партијама (упор. Downs 1957, 26–27). У реалности ствари нису тако једноставне и оправданост ове претпоставке је оспоравана у новијој литератури (в. Младеновић, 2013, 31–33). Странке нису стварно јединствене, нити имају објективно постојање независно од својих чланова. Међутим, чак и када постоје унутарстраначке разлике, бирачи подржавају странку од које у целости очекују највећу корист. Унутарстраначке разлике су обухваћене јединственом проценом позиције странке (38).
- Мењање политика странака не представља трошак за њих. У стварности би ова претпоставка била контраинтуитивна. Странке које мењају програме се сматрају неискреним и то вероватно резултира опадањем подршке, без обзира на њихову позицију. Мање, као и промене које нису честе могу да делују прихватљивије. Ту

2 Све ове претпоставке су везане за демократски карактер поретка и, сажето изражено, у складу су са Даунсовим (в. Downs, 1957, 23–24).

се одмах може уочити проблем које се промене могу сматрати мањим. Међутим, упркос проблематичности, ова претпоставка омогућава занемаривање краткорочних проблема промене политика. Краткорочно гледано промене позиција могу да имају трошкове, али оне се чине због очекиване дугорочније користи од повећања гласова. Коначно, рад не укључује временски фактор, тако да се о подстицајима које странке имају и променама позиција може размишљати као да се дешавају постепено и у дужем периоду.

О бирачима:

- Сви бирачи имају једновршне преференције. То значи да сви они имају по тачно једну идеалну тачку на димензији политике. Са удаљавањем од ње, све друге тачке су мање префериране, у зависности од ове удаљености. Сваки бирач би најрадије гласао за странку која је позиционирана у овој идеалној тачки, а ако то није могуће, у следећој најближој.
- Грађани су потпуно информисани о политичкој понуди (имају перфектну информацију). Проблеми цене гласања, репутације и конзистентности политике неће бити разматрани.
- Идеалне тачке гласача су униформно дистрибуиране дуж линије политичког расцепа. Последица ове претпоставке јесте да је медијана идентична средини расцепа. Тиме је поједностављено графичко представљање промена позиција на расцепу. Будући да је тражња нееластична (в. следећу претпоставку), ова претпоставка нема последице на само извођење закључака.
- Сви гласају и имају само по један глас. То ефективно значи да је тражња нееластична, јер се излазност бирача на изборима не мења у зависности од тога каква је понуда странака.
- Гласање је искрено (Downs, 1957, 48).

О партијском систему:

- Ова претпоставка ће значити кључну разлику од Даунсовог модела и омогућиће његову примену на Ср-

бију. Претпостављам да се ради о такмичењу странака у вишепартијском систему, какав типично постоји у државама са пропорционалном изборном формулом. Странка са више освојених гласова није аутоматски она која долази на власт, као што је у случају САД и већинских избора. На пример, Даунс је претпостављао да само једна партија или коалиција долази на власт (Downs, 1957, 23).

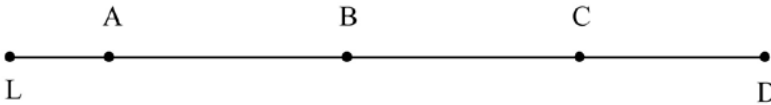
Од наведених претпоставки (о политичком систему, странкама, бирачима и партијском систему) прве три одговарају Даунсовим. Он их или експлицитно помиње или подразумева. Последња наведена (о изборном систему) значи напуштање његових претпоставки и омогућава анализу вишепартијског система. У следећој глави желим да размотрим каква предвиђања понашања странака можемо да начинимо на основу оваквих претпоставки.

3. Теоријска предвиђања

До сада сам објаснио претпоставке анализе политичких странака, те какве су сличности и разлике у односу на Даунсов модел. Ако желимо примену просторне анализе страначке конкуренције на Србију, требало би да размотримо понашање више од две партије у политичкој утакмици. Почећу од најједноставније претпоставке да их је три и размотрићу могућност појаве нових. Овај рад нема тако велику амбицију да понуди свеобухватно објашњење конкуренције странака, нити да сугерише постизање еквилибријума као стабилног исхода страначког надметања. Анализирам промене позиција странака који претендују да унапреде разумевање само дела страначког рада. Намере су ми да предложим објашњење тежње ка центру политичке димензије, као и код двопартијских система, али и обрнуте тежње ка политичким екстремима. О првој тежњи пишем као о центрипеталној, док о другој као о центрифугалној тенденцији.

Нека су странке А, В и С распоређене као на *Слици 1*, на којој су L и D екстремне тачке релевантне димензије политике. Важно је приметити да увек постоје тачно две екстремне странке. „Екстремним странкама“ називам оне које су прве са леве и десне стране димензије политике (А и С на овој слици). Овај тер-

мин нема икакво вредносно значење, већ искључиво описно. Чак иако постоји већи број странака у систему, увек ће постојати само две екстремне. Пошто странке добијају гласове бирача који су им најближи на димензији, странка А би освојила $LA + \frac{1}{2}AB$ гласова. Странка В би освојила $\frac{1}{2}AB + \frac{1}{2}BC$, док би С освојила $\frac{1}{2}BC + CD$.

Слика 1. Позиције три странке

Какво би било понашање странака које желе да увећају подршку бирача? Када су у питању екстремне странке, то се једноставно постиже померањем ка средњем бирачу. Већ је поменут Даунсов закључак да странке намерно мењају програме да више личе једна на другу (глава 1). Дакле, у вишестраначким као и дво-партијским системима треба очекивати постојање центрипеталне тенденције померања странака. Међутим, желим да аргументујем да вишепартијске системе, за разлику од ових других, карактерише и центрифугална тенденција појаве или померања ка екстремним тачкама. Она има два вида која се манифестују у могућности појаве нових партија и понашању већ постојећих.

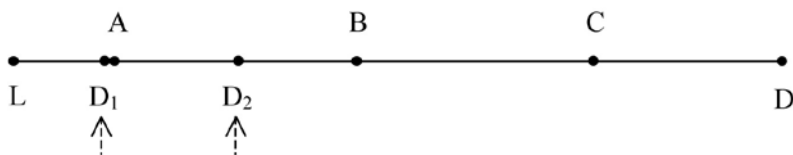
Прво, размотримо могућности појаве нових странака. Те нове странке не морају нужно бити новонастале, него могу да буду и неке маргиналне које су већ постојале, али нису успевале да пређу цензус. У Србији постоји више десетина регистрованих странака и врло је вероватно да многе непарламентарне постоје са идеалним тачкама дуж читаве димензије политике. Оне желе да увећају своју популарност, ако за то имају прилику. Међутим, на основу Дивержеових хипотеза поменутих у глави 1, у пропорционалним изборним системима, *ceteris paribus*, не постоји фактор који би обесхрабрио појаву нових странака као код већинских. Њихова једина препрека је изборни цензус. Ако је цензус мањи, парламентаризација је лакша и обратно. Дакле, да бисмо на димензији политике идентификовали нову странку D, она треба да пређе цензус. Како би се позиционирале ове нове странке?

Нове партије могу да буду екстремне или не-екстремне. Желим да објасним да им је много лакше да буду екстремне. За-

мислимо да на постојећој димензији политике своју шансу да постану парламентарне траже нове странке D_1 и D_2 (Слика 2). Ако би нова странка D_1 била екстремна, максимирала би очекивану подршку бирача постављањем тик поред А. На тај начин она би могла да рачуна на готово све гласове са линије LA. Међутим, ако је нова странка не-екстремна (D_2), онда је она са становишта максимирања гласова индиферентна према позицији где се тачно поставља. Она свеједно добија број гласова који је једнак

$$\frac{1}{2}AD_2 + \frac{1}{2}D_2B = \frac{1}{2}(AD_2 + D_2B) = \frac{1}{2}AB.$$

Дакле, да би нова странка прешла цензус потребно је или да је број гласова LA или AB довољно велики да јој то дозвољава. Новим странкама је у првом случају потребно двоструко мање отварање простора на димензији политике за деловање да би прешле цензус него у другом. То не значи да странка са процентом подршке бирача који је једнак цензусу аутоматски постаје парламентарна. Гласачи и спонзори могу да се понашају стратешки и да не подржавају странку која очигледно има мање шансе да победи или да формира коалицију након избора. Дакле, психолошки разлози могу да обесхрабре гласање за неку странку (в. више у Cox и Shugart, 1996). Међутим, чак иако претпоставимо да је странкама потребан већи ниво подршке међу бирачима да би превазишли ефекте у које спадају психолошки разлози који обесхрабрују гласање за њих или недостатак препознатљивости имена (*name recognition*), поменути резон важи. Простор за деловање нових странака треба да је двоструко већи ако су не-екстремне.

Слика 2. Појава нове странке

На пример, у Србији се странка Г17 плус након појављивања залагала за историјски компромис Срба и Албанаца на Косову (Комшић, 2007, 35). По њеном виђењу, било је лоше за Србију да временом Срби постану мањина у држави. Стога је она предлагала започињање дијалога између Срба и Албанаца на Косову, уз

посредовање великих сила. Међутим, крајем 2003. године, Г17 је ублажио своје ставове и подржавао политику „стандарди пре статуса“ (36). Дакле, ова странка је по појављивању заступала екстремну политику која би фактички водила независности Косова и која тада није заступана од других важнијих странака. Ипак, Г17 је своју позицију касније умерио, процењујући веће користи од умерене политике. На пример, Г17 је могао да процени уочи избора да би умеренијом позицијом био прихватљивији коалициони партнер (в. о овоме у Pritchett и Spoon, 2012, 22–23).

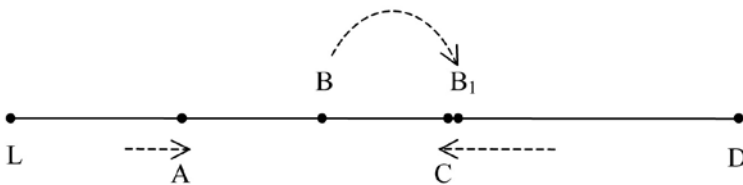
Друго, размотримо понашање већ постојећих партија. Приметимо да центрипетална тенденција екстремних странака ставља не-екстремну В у све лошију позицију јер се смањује број бирача којима је она најближа. Напослетку, да би увећала број бирача, њој постаје рационално да се помери и „прескочи“ једну од екстремних странака (Слика 3). Супротно овоме, Даунс је у *Економској теорији* искључио могућност да странке чине прескакања. До прескакања би било рационално да дође када

$$LA \vee CD > \frac{1}{2}AB + \frac{1}{2}BC,$$

$$LA \vee CD > \frac{1}{2}(AB + BC),$$

$$LA \vee CD > \frac{1}{2}AC.$$

Другим речима, чим се на крајевима димензије отвори довољан простор да странка увећа подршку бирача у односу на не-екстремну позицију, њој постаје рационално да „прескочи“ екстремну странку С (или А) и позиционира се у положају В₁. Тако може да одсече највећи део бирача са екстрема политичке димензије.

Слика 3. Прескакање не-екстремне странке

Претходна два случаја објашњавају да у вишестраначком такмичењу постоји и центрипетала и центрифугална тенденција.

Екстремне странке желе да увећају гласове померањем ка центру, али тиме могу да отворе простор за нове конкуренте на екстремима. Ова анализа је далеко од тога да буде исцрпна. Она сугерише изванредан резон којим се странке могу водити, који не мора да буде јединствен. Напротив, постоје фактори који спречавају промене позиција странака у које спадају политичке идеологије којима су странке привржене и везе странака са друштвеним групама (синдикати). Са позитивне стране, логично је претпоставити да ови инхибирајући фактори буду снажније присутни у земљама са дужом традицијом демократског надметања, за разлику од оних са млађом демократијом. Зато би и померања странака у Србији са слабом консолидованошћу страначке сцене могла да буду динамичнија него у старијим демократијама. У следећој глави ћу предложити како ова теоријска анализа може да помогне разумевање позиционирања странака у Србији.

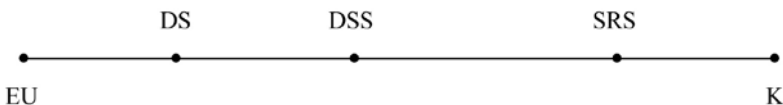
4. Позиционирање странака у Србији

Након што сам у претходној глави теоријски анализирао подстицаје за могуће промене позиција странака, у овој глави ћу се окренути уклапању теорије са емпиријом. Као што је поменуто на почетку рада, у овој глави ћу се користити ЕУ–Косово димензијом политике. Анализираћу позиционирање странака у Србији у периоду од 2003. до 2012. године. Ограничавам се на овај период из три разлога. Први је да су избори који су претходили онима из 2003. године, парламентарни избори из 2000. године, били реализовани у „правим постреволуционарним приликама“ (Павловић и Антонић, 2007, 86). Тек се 2003. године десило да власт, након што је организовала изборе, мирно прихвати пораз (103). Стога је анализа демократског политичког такмичења странака много погоднија након ове године. Осим тога, Косово је у првом периоду након пада Милошевића било ван фокуса политичке дебате и политичари су избегавали расправе о дугорочној будућности Косова (Bieber, 2003, 7). Стога је тешко уопште применити поменуто димензију на анализу периода од пада Милошевића до 2003. године. Коначно, ограничићу анализу изборима из 2012. године. Влада која је формирана након тих избора је прихватила Бриселски споразум којим

се *de facto* признаје независност Косова, те је дилема ЕУ или Косово у великој мери изгубила на значају (в. Младеновић, 2014).

Фокусирају се на позиционирање најважнијих странака у Србији у поменутом периоду: ДС-а, ДСС-а и СРС-а, те странака које су се од њих одвојиле. Прве две партије су у периодима давале председнике владе, а СРС је конзистентно била најјача појединачна партија. Уверен сам да тачна позиција сваке од ових странака на димензији политике може да буде спорна, нарочито на графичким приказима у даљем тексту. Међутим, мислим да су у даљој анализи тачно приказани њихови релативни односи.

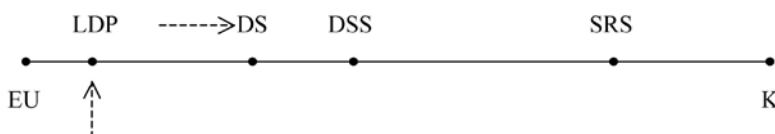
Након распада ДОС-а и избора 2003. релативни положај партија може грубо да се представи као на *Слици 5*. ДС је странка која је од пада Милошевића давала приоритет политикама које би водиле приступању ЕУ. Антонић (2007, 58–62) идентификује неколико позиција странака на политичкој сцени Србије. На левој страни димензије на *Слици 4*, на основу његове анализе, наводим две позиције: А) треба одмах и безусловно приступити ЕУ и признати независност Косова и Б) подржава се интеграција у ЕУ али то није разлог да Косово буде независно. По Антонићу (62), ДС је заузимала позицију између А и Б. ДСС је такође странка која се залаже за „учешће наше државе у регионалним и европским интеграцијским процесима који су у интересу српског народа“ (Вукомановић, 2007, 99). Међутим, она је са мањом подршком ентузијаста у приступању ЕУ међу грађанима, а већом подршком скептика и као таква је деснија од ДС-а, на положају око центра (в. Орловић, 2008, 522). СРС заузима десну позицију са најмањим степеном подршке идеји приступања ЕУ међу симпатизерима.

Слика 4. Положаји странака након распада ДОС-а и избора 2003. године

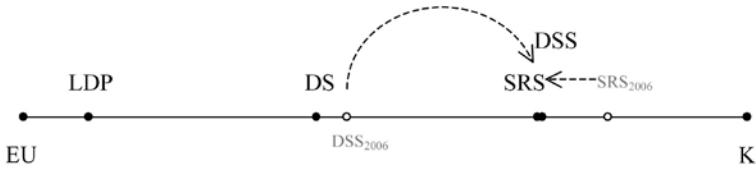
У периоду прве Коштуничине владе ДС континуирано ублажава сукобе са ДСС-ом и идеолошки му се приближава, што је вероватно и олакшало касније стварање заједничке владе. У годинама које следе, ДС је остао на веома сличним позицијама на

димензији политике, изражавајући приврженост и циљу одbrane Косова и приступања ЕУ. Међутим, ово зближавање странака и померање ДС-а од екстрема ЕУ отвара могућност за појаву новог играча из редова ове странке на екстремној позицији. Тако ЛДП формално од 2005. преузима позиције које је ДС имао крајем 2001. (Слика 5) (Комшић, 2007, 38). Антонић (2007, 62) такође објашњава да је ДС у време поделе био на деснијем положају него у претходно време.

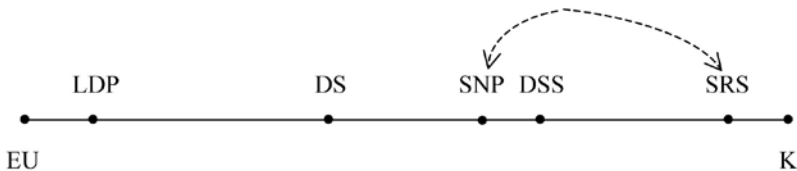
Слика 5. Померање ДС-а и наступ ЛДП-а 2005. године

У наредном периоду долази до померања ДСС-а и СРС-а. Председник ДСС-а, Коштуница, је у експозеу када је други пут биран за председника владе 2007. године објаснио значај Косова и ЕУ. По њему, први и принцип од највећег значаја је било очување положаја Косова сагласно Уставу РС (ДСС, 2007, 344). Међутим, од релативно централне позиције на димензији политике, ДСС се временом помера удесно. ДСС је био против потписивања Споразума о стабилизацији и прикључењу (ССП) 2008. године, ако овај не садржи одређење да је Косово део Србије. У изборној кампањи за парламент исте године, ДСС је заговарао идеју да Србија треба да настави приступање ЕУ само ако ова организација прихвати целовиту Србију (са Косовом). У периоду док је била ван републичке власти, од 2008. до 2012. године, ова странка је још оштрије критиковала ЕУ. По њеном виђењу, ЕУ је тражила од Србије постепено признање независности Косова, ЕУ је понижавала Србију и радила је у интересу албанских институција на Косову (ДСС 2012а; ДСС, 2012б). ДСС је стога био против приступања ЕУ, што га јасно помера удесно (Слика 6). Са друге стране, СРС реторички, иако не програмски, све више прихвата идеју приступања ЕУ. Ово се јасно примећује у председничкој кампањи 2008. године, у којој се појављују изјаве да би и Томислав Николић могао да води Србију у Европу, баш као и Борис Тадић. Упркос томе, ова странка стратешки задржава двосмисленост у деловању, која се манифестује и одбацивањем ССП-а.

Слика 6. Главна померања у периоду 2006–08.

Крајем 2008. године долази до издвајања СНС-а из СРС-а. У политичком дискурсу СНС-а је све више тема везаних за приступање ЕУ, а ова странка идејно све више подсећа на ДС. Политика Бориса Тадића је у периоду од 2008. до 2012. године, када је ДС водио владу, била позната по формули: ЕУ и Косово. Тадић је објашњавао да држава треба да тежи чланству у ЕУ, али и да треба да се бори за интересе Србије на Косову. Ту, наизглед успешну, формулу освајања власти прихвата СНС. Ова странка прихвата стратешки циљ приступања ЕУ, али одбацује могућност независности Косова. Са друге стране, мањи остатак СРС-а одлучно заузима екстремну позицију одбацујући приступање ЕУ као „највећег зла“ које би задесило Србију, по Шешељевом виђењу (Слика 7).

Слика 7. Подела СРС-а 2008. и нове позиције

5. Дискусија и закључак

Мислим да се теоријска предвиђања у великој мери уклапају са променама позиција најважнијих странака у Србији. Некада екстремне партије, прво ДС а онда и СРС, се постепено померају ка центру. То је померање које сам у глави 3 објаснио као рационалан потез којим екстремне странке могу да увећају очекивану подршку бирача. Заиста, ДС на тај начин добија на популарности која континуирано расте до 2008. За то време некада најпопуларнији ДСС константно губи на популарности (в. у Орловић, 2008,

592-596). Такође, СРС је постепено ублажио антиевропску реторику. Оба ова померања некада екстремних партија (у описном значењу) сужавају могућности позиционирања ДСС-а и утичу негативно на његову популарност. У глави 3 сам сугерисао да не-екстремна странка може да рационално прескочи неку од екстремних странака, у оваквом случају. Ово одговара промени позиције коју је ДСС одлучио да учини. Ова странка, угрожена померањем ДС-а и СРС-а ка центру, чини „прескок“ ка десној страни димензије, усвајајући антиевропску реторику веома сличну оној по којој је некада СРС био препознатљив.

Могућа примедба на досадашњу анализу је да се не може размишљати о ДС-у или ДСС-у као појединачним странкама, јер су обе биле чланови коалиције у изборним процесима у Србији. Може ли ово да буде проблем за закључивање у тексту? Мислим да то није нужно случај. На пример, Баке и Ситер анализирају партијску колебљивост (*volatility*) у бившој Источној Европи и сусрећу се са сличним проблемом (Вакке и Sitter, 2005, 250). Они бирају да третирају странке које се деле и спајају између избора као један блок, како не би вештачки увећавали партијску колебљивост. Имајући у виду овај пример, мислим да је оправдано и у случају Србије идентификовати само главне странке које су поменуте у овом тексту, а занемарити у овој анализи њима блиске коалиционе чланове. Ако се чланице коалиције заједно померају, онда оне ефективно наступају као један блок. Осим тога, описане тенденције увећавања и смањивања популарности ДС-а и ДСС-а важе и када се посматрају појединачне странке и коалиције које су предводиле.

Центрипетална тенденција екстремних странака отвара простор за појаву нових странака на крајевима димензије. Прва значајнија странка која се у описаном периоду појавила на екстремној позицији је ЛДП. То је једина од старанака која је прешла изборни цензус, која је отворено тврдила да је Косово *de facto* већ било независно и да Европа нема алтернативу. Оваква политика ЛДП-а јасно позиционира ову странку на леву екстремну позицију описане димензије политике, што није неслично теоријским предвиђањима из главе 3.

На другој, десној, страни димензије је СРС, која је преостала након издвајања СНС-а. У овој ситуацији постоји проблем за предвиђања из главе 3, јер СРС није нова странка која се појавила на екстремној позицији. Она је заправо стара странка, док је СНС та која је новонастала. Међутим, одвајање СНС-а од СРС-а

током 2008. године представља специфичну ситуацију. Пре тога је неколико година фактички лидер СРС-а био Томислав Николић. У том периоду је већ било евидентно померање СРС-а од крајева димензије (укључујући изборе 2008. године, као што је поменуто у глави 4). Нова Николићева странка, СНС, је наставила тежњу ка политичком центру. Са друге стране, од одвајања СНС-а, заправо је СРС чврсто заузео екстремну, антиевропску позицију. Стога је фактичко стање такво да бих пре рекао као да се СРС издвојио из СНС-а, а не обрнуто (када је реч о позиционирању странака на димензији). У сваком случају, центрипетална тенденција СРС-а пре 2008. године је омогућила да нова странка уграби позицију на екстрему, а то је нови СРС (након 2008).

У овом раду сам покушао да теоријски образложим какво позиционирање странака треба очекивати у случају да је анализирано вишепартијско такмичење. Објаснио сам скуп претпоставки под којима се може очекивати центрипетално и центрифугално померање странака, а затим анализирао случај Србије. Мислим да се ова теоријска предвиђања у великој мери поклапају са стварним променама позиција најважнијих странака у Србији. Интуитивно разумемо да позиционирање странака не представља целину њиховог деловања, као и да оне нису искључиво подстакнуте мотивом максимирања гласова. Њихове стратегије су знатно сложеније него што их овај рад представља. Такође, на позиционирање странака у Србији је утицала ЕУ својом политиком условљавања у процесу приступања (Младеновић, 2014). Стога, овај рад може у најбољем случају да предложи објашњење само дела мотива странака у Србији да се позиционирају и померају.

Објашњавати проблем просторним моделом политике, као и другим приступима који потичу из теорије рационалног избора, значи сугерисати шта би било логично да се деси под датим претпоставкама. Међутим, чак иако модел може на задовољавајући начин да предвиди стварна догађања, то не значи нужно да су њиме заиста објашњене појаве. У најбољем случају се може извести закључак да се актери (као што су странке) понашају „као да“ су рационални. Овакво закључивање има своје проблеме (в. Elster, 2007, 25 и даље). Аргументацији у овом раду се, стога, може упутити приговор, као и другим анализама које се заснивају на теорији рационалног избора. Са друге стране, инструменталистима овакав приговор и није важан. Важна је само тачност предвиђања, а не исправност претпоставки.

Рад представља покушај анализе позиционирања странака у вишестраначком надметању, што је недовољно истражена тема у литератури која потиче из теорије рационалног избора и бави се просторном анализом. Такође, овај рад покушава да објасни понашање странака у Србији, односно да осветли разлоге за промене позиција најважнијих странака. Покушаји експланације теоријом рационалног избора су до сада изостајали. Упркос могућим примедбама, рад предлаже објашњење понашања странака које барем делимично може да помогне разумевању подстицаја са којим су се суочавале. Можда би даља анализа могла да понуди потпуније разумевање страначког позиционирања.

Литература

Adams, James. 2001. „A Theory of Spatial Competition with Biased Voters: Party Policies Viewed Temporally and Comparatively.“ *British Journal of Political Science* 31(1): 121–58.

Adams, James и Samuel Merrill III. 1999. „Modeling Party Strategies and Policy Representation in Multiparty Elections: Why Are Strategies So Extreme?“ *American Journal of Political Science* 43(3): 765–91.

Adams, James, Samuel Merrill III и Bernard Grofman. 2005. *A Unified Theory of Party Competition: A Cross-national Analysis Integrating Spatial and Behavioral Factors*. New York: Cambridge University Press.

Антонић, Слободан. 2007. „Расцепи и странке у Србији.“ у *Идеологија и политичке странке у Србији*, ур. Зоран Лутовац, 51–66. Београд: ФЕС, ФПН и ИДН.

Bakke, Elisabeth и Nick Sitter. 2005. „Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989.“ *Party Politics* 11(2): 243–263.

Bieber, Florian. 2003. „Introduction.“ у *Understanding the War in Kosovo*, ур. Florian Bieber и Židas Daskalovski, 1–8. London: Frank Cass Publishers.

Вукомановић, Дијана. 2007. „Идеолошке матрице политичких партија у Србији (1990–2007).“ у *Идеологија и политичке странке у Србији*, ур. Зоран Лутовац, 67–112. Београд: ФЕС, ФПН и ИДН.

ДСС. 2007. *Експозе Војислава Коштунице мандатара за састав Владе Србије*. 343–355. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>, Приступљено 27. 2. 2014.

ДСС. 2012а. *Политичка неутралност и однос према Европској унији (из програма развоја Србије 2012–2017)*. 528–531. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>, Приступљено 27. 2. 2014.

- ДСС. 2012б. *Проглас: Србија је угрожена*. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>, Приступљено 27. 2. 2014.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Duverger, Maurice. 1966 [1954]. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Elster, Jon. 2007. *Explaining Social Behavior: More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Комшић, Јован. 2007. „Политичке странке у Србији и европске вредности: Програми и пракса.“ у *Политичке странке у Србији и Европска унија*, ур. Зоран Лутовац, 9–50. Београд: ФЕС и ФПН.
- Laver, Michael и Kenneth Shepsle. 1996. *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. New York: Cambridge University Press.
- Младеновић, Никола. 2013. „Странке као униформни актери: Одбрана из перспективе теорије рационалног избора.“ *Политичке перспективе* 9(3): 29–40.
- Младеновић, Никола. 2014. „Српска косовска политика: Модел игре и мешовите стратегије.“ у штампани у *Годишњак Факултета политичких наука VIII*(12).
- Орловић, Славиша. 2008. *Политички живот Србије: Између партократије и демократије*. Београд: Службени гласник.
- Павловић, Душан и Слободан Антонић. 2007. *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*. Београд: Службени гласник.
- Pole, Keith. 2005. *Spatial Models of Parliamentary Voting*. New York: Cambridge University Press.
- Pritchett, Michelle и Jae-Jae Spoon. 2012. Is Moderation the Best Strategy? Policy Moderation and Coalition Membership in Western Europe. Рад представљен на Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, 12-15. април, Chicago, IL.
- Ристић, Ирена. 2009. „Serbia’s EU Integration Process: The Momentum of 2008.“ *Rapoeconomicus* 56(1): 111–25.
- Strom, Kaare. 1990. „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties.“ *American Journal of Political Science* 34(2): 565–98.
- Subotic, Jelena. 2010. „Explaining Difficult States: The Problems of Europeanization in Serbia.“ *East European Politics and Societies* 24(4): 595–616.
- Schofield, Norman. 1997. „Multiparty Electoral Politics.“ у *Perspectives on Public Choice*, ур. Dennis Mueller, 271–95. New York: Cambridge University Press.

Schofield, Norman и Itai Sened. 2002. „Local Nash Equilibrium in Multiparty Politics.“ *Annals of Operations Research* 109(1): 193–211.

Hammond, Thomas и Brian Humes. 1995. „What This Campaign is All About...: A Rational Choice Alternative to the Downsian Spatial Model of Elections.“ у *Information, Participation & Choice: An Economic Theory of Democracy in Perspective*, ур. Bernard Grofman, 141–59. The University of Michigan Press.

Hotelling, Harold. 1929. „Stability in competition.“ *The Economic Journal* 39(153): 41–57.

Cox, Gary. 1990. „Centripetal and Centrifugal Incentives in Electoral Systems.“ *American Journal of Political Science* 34 (4): 903–35.

Cox, Gary и Mathew Soberg Shugart. 1996. „Strategic Voting Under Proportional Representation.“ *Journal of Law, Economics & Organization* 12(2): 299–324.

Nikola Mladenović

POSITIONING OF POLITICAL
PARTIES IN SERBIA IN LIGHT
OF SPATIAL APPROACH TO
POLITICS

Summary

This essay applies spatial metaphor of party competition to analysis of multiparty competition. Previous literature was mainly focused on two-party competition, which is typically associated with plurality voting systems. Based on a set of assumptions similar to those of Downs, this essay theoretically deducts possible positions of political parties and advances its application to positioning of parties in Serbia, 2003–2012. There is a tendency in multiparty systems of parties converging to the median (just like in two-party competition), but there are also incentives for parties to position themselves at the extremes of political dimension. This essay argues that theoretical predictions are similar to empirical findings from Serbia, and to previous expert judgments about positions of most important parties in it.

Keywords: Spatial representation, rational choice, political parties, multiparty system, Downs, Serbia, EU and Kosovo.

* Овај рад је примљен 09 фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. марта 2015. године.